

ATATÜRK , CUMHURİYET VE KIYAFET DEVRİMİ

MUSTAFA ESKİ*

Millî Mücadele hareketimiz, 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşanın Samsun'a çıkışı ile fiilen başlamıştır. Ülkemiz açısından son derece sıkıntılı; ancak o nispette de onurlu geçen üçbuçuk yıla yakın mücadele dönemi 1922 sonlarına doğru neticelenmiştir. 9 Eylül 1922'de İzmir kurtarılmış ve Yunan askeri denize dökülmüştür. Daha sonra Bursa alınmış ve nihayet düşman Trakya topraklarından çekilmiştir. Bu zor mücadelenin sonunda güzel yurdumuz düşmanlardan temizlenmiş ve esenliğe kavuşmuştur.

Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesiyle, hareketin mimarı ve önderi olan büyük Atatürk, ülkemizi çağdaş ülkeler düzeyine çıkarmak için önemli reform hareketlerini başlatmıştır. Esasında Mustafa Kemal, savaş yıllarında sadece cephe faaliyetleri ile uğraşmamış, ülkenin ihtiyacı olan değişim programlarını da hazırlamıştır.

Büyük devlet adamları, milletlerinin ihtiyacı olan reformları önceden plânlamışlar ve bunları belli bir zaman dilimi içine yayarak yeniliklerin halk tarafından özümsemesini amaç edinmişlerdir. Bu çerçevede meseleye bakıldığında Atatürk'ün çok iyi bir strateji çizdiği ve ülkemizin kaderini etkileyen önemli değişim hareketlerini Cumhuriyetin ilk on yılında gerçekleştirdiği açıkça görülmektedir.

Bilindiği gibi Atatürk'ün en büyük eseri Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir 23 Nisan 1920'de açılan Meclis, onun siyasal hayatında olduğu kadar Türkiye Cumhuriyeti tarihinde de ilk ve önemli bir başlangıçtır. TBMM sayesinde demokratik parlamenter yönetim sistemi kabul edilmiş ve hakimiyetin kaynağı, onun gerçek sahibi olan millete geçmiştir. Kronolojiye bakıldığında bu hareketin devamı olarak 1922 yılında saltanat kaldırılmıştır. Böylece millet egemenliğine dayanan yönetim anlayışının ülkemizde yerleşmesi konusunda en büyük engellerden birisi ortadan kaldırılmıştır.

---

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Kastamonu Sağlık Yüksekokulu Müdürü.

Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesi üzerine Lozan Andlaşması imzalanmıştır. Lozan, aralarında İtilaf Devletlerinin de bulunduğu ülkelerle bizim aramızda imzalanan ilk ve önemli bir anlaşmadır. Bununla Sevr şartları ortadan kalkmış ve ülkemiz uluslararası platformda saygın bir yere kavuşmuştur. Atatürk bu başarıdan hemen sonra 29 Ekim 1923'de Cumhuriyeti ilan etmiştir. Böylece hakimiyetin kaynağının millet olduğu ve devlet yönetiminin tamamen halka dayandığı resmen kabul edilmiştir. Esasında halk idaresi anlamına gelen cumhuriyet, 1920'de TBMM'nin açılmasıyla ortaya çıkmıştır. Fakat zamanın şartları gereği adı o günlerde de konmamıştır.¹

Reform hareketlerinin bir devamı olarak 1924 yılında ülkemiz açısından son derece önemli kararlar alınmıştır. Hilafet kaldırılmış; Şeriiye ve Evkaf Vekâleti ile Temyiz Mahkemesi'ndeki Şeriiye Dairesi kapatılmıştır. Böylece Türk hukuk sisteminde laik hukuk devriminin ön hazırlıkları tamamlanmıştır.² Daha sonraki aşamalarda teokratik devlet anlayışından uzaklaşmış; başta Anayasa, Medenî Kanun ve diğerleri olmak üzere yeni yasalarımız demokratik ve lâik bir hukuk anlayışı çerçevesinde hazırlanmıştır. 1 Mayıs 1924 Adliye Reformu da bu doğrultuda yapılmıştır.

Hilafetin kaldırılması eğitim sahasında da etkisini göstermiştir. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiş ve okullar Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Eğitim kurumlarımız millîleşmiş ve lâik esaslar üzerine kurulmuştur. Neticede Tanzimat'tan beri devam eden mektep-medrese ikiliğine son verilmiştir.³

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ni dünyanın en çağdaş ülkeleri seviyesine çıkartmak için insanımızın kılık kıyafet yapısı üzerinde de gerekli değişimleri plânlamıştır. Bu maksatla 1925 yılında Şapka ve Kıyafet Devrimi yapılmıştır.

Kültür hayatımızdaki en önemli değişiklik ise 1 Kasım 1928'de gerçekleştirilen Lâtin alfabesinin kabulüdür. Bu sayede Türkçe kelimelerin yazılışı hususunda karşılaşılan güçlükler ortadan kaldırılmış ve okuma-yazmada büyük kolaylıklar sağlanmıştır.⁴

¹ Bekir Sıtkı Baykal, "Cumhuriyetin Tarihsel Anlamı", *Atatürkçü Düşünce*, Ankara 1992, s. 247.

² Gülnihal Bozkurt, "Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri", *Atatürkçü Düşünce*, Ankara 1992, s. 610.

³ Rifat Önsoy, "Cumhuriyetten Günümüze İlk ve Orta Öğretimimiz ve Bazı Meseleleri", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1991 (6), s. 5.

⁴ Aynı yer.

Genel hatlarıyla anlatılmaya çalışılan bu önemli değişim hareketleri belirli zamana yayılmış ve bu konuda şuurulu bir strateji izlenmiştir. Zaten Atatürk, 10. Yıl Nutku'nda "az zamanda büyük işler başardık" derken Cumhuriyetin ilk on yılında yapılan çalışmaları kastetmiştir. O, Türkiye Cumhuriyeti'nin sonsuza kadar yaşaması için reformlar plânlamış ve gerekli tedbirleri almıştır. Devrimler Türk insanını çağdaş uygarlığın ve kültürün bir ortağı haline getirmek amacıyla yapılmıştır.⁵

1. Atatürk'ün Kastamonu'ya Daveti

Atatürk, Şapka ve Kıyafet Devrimi ile ilgili görüşlerini açıklamak üzere 23-31 Ağustos 1925 tarihleri arasında Kastamonu'ya bir gezi yapmıştır. Bilindiği gibi Kastamonu, Atatürk'ün nazarında son derece önemli bir vilayet olup Kurtuluş Savaşı süresince çok önemli görevler üstlenmiştir. Eli silah tutan insanlar cephede savaşırken geride kalan yaşlı insanlar, kadınlar ve çocuklar cephe gerisi faaliyetlerde görev almışlardır. Özellikle deniz yoluyla İnebolu'ya getirilen binlerce ton silah ve cephane bu bölgenin fedakâr insanları tarafından cepheye taşınmıştır. Savaş sonrasında bu insanlarla konuşmak arzusunda olan Atatürk, birkaç kez davet edilmesine ve kendisinin de çok arzu etmesine rağmen 1925 yılına kadar Kastamonu'ya gelememiştir.

Bizim araştırmamıza göre Atatürk 1922 ve 1924 yıllarında iki kez Kastamonu'ya davet edilmiştir. Bir bilgi olması bakımından bu konuya kısaca değinmek istiyoruz.

Açıksöz gazetesi başyazarı ve Kastamonu Sultanisi edebiyat öğretmeni İsmail Habib Sevük⁶, 1922 yılında Çankaya Köşkü'nde Atatürk ile bir görüşme yapmış ve izlenimlerini bir makalede anlatmıştır.⁷ Onun yazdığına göre Atatürk Kastamonuluların Millî Mücadele hareketine baştan beri verdikleri büyük destekten, cephane nakliyatından ve Sakarya Savaşı sırasındaki asker desteğinden dolayı büyük sevinç duymuş ve takdir hislerini ifade etmiş

⁵ Abdurrahman Çaycı, "Atatürk ve Kültür Alanında Çağdaşlaşma", *Atatürkçü Düşünce*, Ankara 1992, s. 823.

⁶ İsmail Habib Sevük, 1914 yılında Kastamonu Sultanisi edebiyat öğretmenliğine atanmıştır. Aynı zamanda İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan *Köroğlu* gazetesinin de başyazarlığını yürütmüştür. *Köroğlu* gazetesinin mevcut sayılarında 52 makalesi görülmüştür. I. Dünya Savaşı sonrasında bir süre Kastamonu'dan ayrılmış ve tekrar dönmüştür. Özellikle Millî Mücadele yıllarında *Açıksöz* gazetesinde başmakaleler yazmıştır. Onun *Açıksöz*'de 104 makalesi ve 68 fıkrası bulunmaktadır. Tarafımızdan yeni yazıya çevrilen bu yazılar Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı tarafından kitap halinde bastırılacaktır.

⁷ İsmail Habib, "Paşa'nın Köşkünde", *Açıksöz* gazetesi, 24 Temmuz 1922, sayı 539.

tır. Bu düşünceler üzerine İsmail Habib Bey konuya girmiş ve şu sözlerle Atatürk'ü Kastamonu'ya davet etmiştir:

"Paşa Hazretleri, Anadolu'nun hemen her yerini gördünüz ve Anadolu'nun hemen her yeri de sizi gördü. Halbuki millî dava uğrunda sadakat ve fedakârlığını millî davanın timsali ağzından işittiğim Kastamonu halkı millî davanın büyük timsalini kendi arasında görececek olursa bu, ona millî dava hakkındaki sadakat ve fedakârlığın en büyük mükâfatı olacaktır". Bu hitap üzerine Atatürk ilk fırsatta ve ilk imkânda Kastamonu'ya geleceğine söz vermiştir.

Atatürk 1924 yılının Eylül ayında vapurla 15 gün sürecek olan bir Karadeniz gezisine çıkmıştır. Bu seyahat esnasında İnebolu ve Kastamonu'ya da uğramak istediği anlaşılmaktadır. Ancak Erzurum'da meydana gelen deprem dolayısıyla felaket bölgesine gitmek zorunda kaldığı için kararından vazgeçmiştir. Atatürk'ün seyahati başladığında Kastamonu Belediye Başkanı, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Türk Ocağı birer telgraf çekmişler ve kendisini davet etmişlerdir. Mahallî basında bu telgrafların metinlerine rastlanılmamıştır. Ancak Atatürk bunlara Rize'den cevap vermiş; davete icabet etmediği için üzüntülerini dile getirmiş ve ilk fırsatta geleceğini ifade etmiştir. Atatürk'ün mahallî basına yansıyan cevabı telgrafı şu şekildedir:

"Samimî hissiyat ve davetinize teşekkür ederim. İnebolu, Kastamonu'ya ziyarete karar vermişken hareket-i arz dolayısıyla dücâr-ı ızdırıp Erzurum'a hareketi lüzumlu gördüm. İnebolu ve Kastamonu'yu şedid arzuma rağmen bu defa ziyaret edemeyeceğime pek müteessirim ilk fırsatta geleceğimi vaad ederim efendim. 18.9.340. Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal."⁸

Aynı tarihlerde İnebolu'dan çekilen bir telgrafta Atatürk'ün Hamidiye Kruvazörü ile 13 Eylül 1924 günü saat 10 sularında İnebolu açıklarından geçtiği ve yanında Lâtife Hanım" ile Genel Sekreter Tevfik, Başyaver Rusuhi,

⁸ Açıklama, 20 Eylül 1340, sayı 1175.

⁹ Açıklama, 22 Eylül 1340, sayı 1177. Kastamonulu öğretmen hanımlar, Lâtife Hanım'ı davet etmişlerdir. Bu maksatla kendisine şu telgrafı çekmişlerdir:

"Erzurum'da Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Refika-i muhteremleri Lâtife Mustafa Kemal Hanımefendi Hazretlerine.

Bir seneden beri derin bir iştiyak ve sabırsızlıkla Kastamonu kadınlığı teşrifinizi mutazarrırken her zamanki gibi bu gün de inkisar-ı hayale uğramaktan fevkalade müteessirdir. İnebolu'yu teşrif edebileceği haberi bizler üzerinde büyük sevinçler yaratmışken, oraya gelip hâk-i pâ-yi âliyenize hürmederimizi arz ederek ıssız yurdumuzu teşrifinizi istirham edeceğiz.

Kılıç Ali, Rize Mebusu Rauf, Bozok Mebusu Salih, Hamdullah Suphi ve Ankara Polis Müdürü Dilaver beylerin olduğu bildirilmiştir.

Atatürk'e Kastamonu'dan son yapılan davet 1925 yılında olmuş ve kendisi de bunu kabul ederek 23-31 Ağustos 1925 tarihleri arasında Kastamonu ve İnebolu'yu ziyaret etmiştir. 1925 yılının Temmuz ayında şu kişilerden bir davet heyeti meydana gelmiştir.

Hüsnü Bey (Cumhuriyet Halk Fırkası mutemedi), Akdoğanlızade M. Ali Efendi (Belediye), Sabri Bey (Vilayet Encümen Üyesi), Hacı Mehmet Rıza Bey (Ticaret Odası Bşk.), Tatlızade Emin Bey (Türk Ocağı), Hüsnü Açığsöz (Açığsöz gazetesi), Hacer Nihat (Kız Orta Mektebi Öğretmeni ve Muallimler Birliğı), Leman Hanım (Birinci Kız Mektebi Başöğretmeni)¹⁰.

Kastamonu heyeti 8 Ağustos 1925 günü Ankara'ya hareket etmiştir. CHF Umumî Kâtibî Safet Bey heyetin kabulünde aracı olmuş ve 11 Ağustos günü saat 17'de Atatürk heyeti kabul buyurmuştur. O, herkesin elini tek tek sıkmış ve iltifatlarda bulunmuştur. İlk sözü, "Şöyle yakına geliniz oturunuz" olmuştur. Daha sonra CHF mutemedi Hüsnü Bey söz almış; Kastamonuluların derin muhabbet ve sevgilerini ifade ettikten sonra halkın, Atatürk'ü kendi aralarında görmek istediğini söylemiştir. Bu heyecanlı hitabeye mukabele eden Atatürk, davetten pek memnun kalmış ve birkaç kez ziyaret arzusunda bulunmasına rağmen müsait fırsat bulamadığını, ancak ilk seyahatini Kastamonu'ya yapacağını ifade etmiştir. Konuşma sırasında Atatürk cebindeki tabakadan sigara çıkarmış ve ikram etmiştir. Ayrıca Kastamonu'nun yol durumunu, gezilebilecek yerlerini ve havasını sormuştur. Heyet başkanının seyahat gününün belirlenmesi hakkındaki isteğine karşılık Gazi, yakın zamanda geleceğini; ancak Heyet-i Vekile ile görüştüktan sonra hareket gü-

---

Fakat yine inkisar-ı hayal! Artık mahzun kalbimizden kopan istirhamları kabul edip bizi de mesutlar arasına atınız. Kastamonu kadınlığı sizi bekliyor. Derin hürmetler, selamlar.

Kastamonu Kız Mektebi Muallimleri; Şükriye, İclâl, Nâdire, Hayriye, Lâtife, Emine, Şefika, Leman, Saffet, Hacer Nihat, Şefika, Tefrika, Emine, Refahiye, Hâcer, Şâdiye Safiye, Hürmüz, Necmiye, İsmet, Bahriye".

Lâtife Hanım da bu telgrafta şu cevabı göndermiştir:

"Kastamonu Kız Mektepleri Muallimlerine,

Davetinize ve hissiyatınıza teşekkür ederim. Hareket-i dolayısıyla müstacelen Erzurum'a hareket etmek mecburiyetinde bulunduğumuzdan maatteessüf Kastamonu'yu bu defalık ziyaret ve sizerle görüşmek saadetinden mahrum kaldığıma çok müteessirim. Gözlerinizden operim muhterem hemşirelerim Lâtife Gazi Mustafa Kemal." Açığsöz gazetesi 23 Eylül 1340, sayı 1178.

¹⁰ Açığsöz, 5 Ağustos 1925, sayı 1432. Açığsöz'e göre davet heyetinde Hacer Nihat'ın adı geçmekle birlikte burada bir isim karışıklığı vardır. Bu kişinin Hacer Kafadar olması gerekir.

nünü tayin edeceğini ifade etmiştir. Bu arada valinin ne yaptığını, belediye başkanının kim olduğunu da sormuştur.¹¹

Görüşmeden ayrıldıktan sonra CHF mutemedi Hüsnü Bey şu telgrafi göndermiştir:

"Kastamonu Vilayetine,

Reisicumhur Hazretleri bugün saat beşte heyetimizi büyük bir iltifatla kabul, bütün halka selamlarının tebliğini arz ve pek yakında teşrif edeceklerini katiiyen vaad buyurmuşlardır. Tebşir olunur."¹²

Hüsnü Açıksöz de *Açıksöz* gazetesine şu telgrafi çekmiştir:

"Reisicumhur Hazretleri bugün heyeti kabul ve teşrifi katiiyen vaad, tafsilat vilayettedir."¹³

Heyet üyesi Akdoğanlızade Mehmet Ali Efendi de Belediyeye bir telgraf çekerek Atatürk'ün şehri ziyaret edeceğini bildirmiştir.

Kastamonu heyeti Ankara'dan İstanbul'a geçmiş ve Atatürk'ün ikameti esnasında kullanacağı bazı eşyaları satın almıştır. Daha sonra Cumhuriyet Vapuru ile İnebolu'ya, oradan da Kastamonu'ya gelmişlerdir. *Cumhuriyet* gazetesi muhabirlerinden Zeki Cemal de heyete katılmış ve yolda gördüklerini şöyle anlatmıştır:

"İnebolu'ya çıktığımız zaman ilk işittiğim aynı mevzua dair olan ilk görüşüğümüz zat bize bu büyük misafirden bahsetti. Filhakika bu ilk sözün manasını çarşı içinde dolaştığımız zaman daha iyi anladık. Bütün İnebolu halkı cuma olmasına rağmen daha sabahtan itibaren ellerinde büyük direkler, dallar, tak-ı zafer yapmak için uğraşüyor. Gençler Türk Ocağı'nı temizliyor, muallimler çalışıyordu. Kazanın kaymakamı sağa, sola koşuyor, muhterem misafirin geçeceği bütün yollarda, bilhassa Ecevit'te tertibat alınması için uğraştığını söylüyordu."¹⁴

2. Atatürk'ün Kastamonu'ya Hareketi

Kastamonu'ya seyahate karar veren Atatürk gezi programını yapmış ve ilgililere gerekli talimat verilmiştir. Cumhurbaşkanlığı arşivindeki vesikalar-

¹¹ Hüsnü Açıksöz, "Gazi'nin Huzurunda", *Açıksöz*, 20 Ağustos 1341, sayı 1439.

¹² *Açıksöz*, 15 Ağustos 1341, sayı 1434.

¹³ Aynı yer.

¹⁴ *Açıksöz*, 22 Ağustos 1341, sayı 1440.

dan anlaşıldığına göre, Genel Sekreterlik tarafından 17 Ağustos 1925 tarihli ve kişiye özel bir şifre ile Kastamonu Valisi Fatih Bey'e bilgi verilmiştir. Şifrede, "Reisicumhur Hazretleri 23 Ağustos 1925 Pazar sabaha Ankara'dan hareketle akşam Kastamonu'da bulunacaklardır. İki gün istirahatten sonra seyahatin İnebolu ve Ecevit'e temdidi mukarrerdir. Buna nazaran ikamet keyfiyetinin temin buyurulmasını rica ederim" ifadesine yer verilmiştir.¹⁵ Yine aynı makamdan, Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne tezkire yazılmış ve şu bilgi verilmiştir:

"Reisicumhur Hazretleri 23 Ağustos 1925 Pazar günü sabaha refaketlerinde âtîde isimleri maruz zevat olduğu halde Ankara'dan hareketle bir, iki gün Kastamonu'da kaldıktan sonra Ecevit ile İnebolu'ya kadar gideceklerdir ve 1 Eylül 1925 de Ankara'da bulunmak üzere aynı tarihte avdet buyuracaklardır."¹⁶

Yine İnebolu liman başkanı Nazmi Bey, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine 21 Ağustos 1925 günü saat 17'de bir telgraf çekmiş ve "Sahil şehirlerinde bu gibi ziyaretlerde müttehez usul ve merasime tevfikan limanda bir harp gemisi bulundurulması menur-ı ray-ı samû bulunduğu maruzdur" demiştir.¹⁷

Atatürk 22 Ağustos 1922 akşamı saat 6'da Başvekil İsmet Paşayı ziyaret etmiş ve yarım saat kadar konuşmuşlardır. Daha sonra Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşayı ziyaret etmiş ve Çankaya'ya dönmüştür.¹⁸

Atatürk 23 Ağustos 1925 sabahı erken saatlerde Ankara'dan ayrılmıştır. Önce Kalecik'e uğramış, oradan Çankırı'ya gelmiş ve öğle yemeğini burada yedikten sonra Kastamonu'ya uğurlanmıştır. Vali Fatih Bey ile milletvekilleri ve diğer kişilerden oluşan karşılama heyeti 22 Ağustos akşamı Beşdeğirmenler'e¹⁹ gitmişler ve ertesi günü de Ilgaz dağındaki karşılama yeri olan Derbent'e geçmişlerdir. Atatürk 23 Ağustos 1925 günü saat 15.30 sularında burada karşılanmış ve daha sonra şehre hareket edilmiştir. Yollarda bekleyen köylüler, "Yaşasın biricik Paşamız", diye alkışlamışlardır. Paşa, şehre girerken Olukbaşı'ndaki konağın önüne kadar kız ve erkek liselileriyle

¹⁵ Saime İnal Savi, "Mustafa Kemal'in İnebolu Seyahati Üzerine Bir Deneme", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün/Bugün/Yarın*, 1991 (73-76), s. 35.

¹⁶ Aynı yer.

¹⁷ Aynı yer.

¹⁸ *Cumhuriyet*, 23 Ağustos 1925, sayı 464.

¹⁹ Burası şehre 15 km. uzaklıkta bir yerdir.

Darülmualimin öğrencileri, esnaf ve halkın önünden geçmiştir. Bu sırada esnaflar kurbanlar kesmişlerdir. Kısa bir süre Vilayeti ziyaret eden Atatürk, yorgun olduğundan dolayı istirahat çekilmiştir. Ancak halk, gece konağın önünde büyük bir eğlence düzenlemiştir. Odun ateşi yakan Kırkçeşmeli ve Vakıflı gençler Sepetçioğlu, Çırdak ve Topal Koşma gibi mahallî oyunları oynamışlardır. Atatürk bir müddet bunları pencereden izlemiş ve daha sonra halkın arasına inerek bir saat kadar vatandaşlarla beraber olmuştur. Halk başları açık vaziyette ve "Gazi Paşa" nidaları arasında oyun oynamış ve teza-hürat yapmıştır.²⁰

3. Atatürk'ün Kastamonu'daki Temas ve İncelemeleri

Atatürk 24 Ağustos 1925 günü, ikametine ayrılan Olukbaşı'ndaki Terzi Mehmet Emin Ağanın konağında²¹ öğleye kadar istirahat etmiştir. Saat 15'de milletvekillerinden Fuat, Ali Rıza (Kastamonu), Talat, Ziya (Çankırı), Nuri (Kütühya), Fuat (Rize) ve Miralay Alaattin beylerle birlikte Kışla'ya gitmiş ve askeri teftiş etmiştir. Atatürk bu ziyaret esnasında askeri üniforma giymiş, beline kasatura ve göğsüne İstiklâl Madalyası takmıştır. Askerlere çeşitli sorular sormuş ve aldığı cevaplardan çok memnun kalmıştır. Burada Kışla anbarını ve koğuşları da gezmiştir. Bir koğuşta tank ve tayyare modellerini görünce iki askeri yanına çağırarak ve "serbest dur, konuşalım" diyerek sohbet etmiştir. Koğuştan çıkarken "Bir Türk On Düşmana Bedeldir" yazılı levhayı görmüş ve subayı çağırarak, "Öyle mi" diye sormuştur. "Evet, Paşa Hazretleri" cevabı üzerine Atatürk elini yukarı kaldırmış ve "Bence öyle değildir. Bir Türk dünyaya bededir" demiştir.²² Atatürk bu güzel ve anlamlı sözü ile bir Türkün dünyaya bedel olacak kadar güçlü olduğunu ifade ederek millî şuurun da en güzel örneğini vermiştir.

Atatürk Kışla'dan sonra Memleket Hastahanesi'ne gitmiş ve hastaların tek tek hatırını sormuştur. Daha sonra İl Halk Kütüphanesi'ne gitmiş ve rafları boş görünce kitap alınması için 500 lira bağışta bulunmuştur. Burada sigara içerken sarık meselesi konuşulmuş ve Atatürk sarığın salahiyet sahib olmayanlara saldırlmamasını istemiştir.²³ Günümüzde de devlet adamları çeşitli vesilelerle şehirlerimizi ziyaret etmektedirler. Ancak kütüphane gibi bir ilim ve kültür mekânına ne yazık ki uğramamaktadırlar. Büyük Atatürk

²⁰ *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1925, sayı 465.

²¹ Bu konak daha sonraki yıllarda yanmıştır.

²² *Cumhuriyet*, 25 Ağustos 1925, sayı 465.

²³ Aynı yer.

kütüphaneyi ziyaretle kitaba, okumaya, bilgiye ve kültüre dolayısıyla aydınlanmaya ne kadar önem verdiğini açıkça göstermiştir. Yeri gelmişken ifade edelim ki onun en büyük özelliklerinden birisi de çok fazla kitap okumasıdır.

Atatürk aynı gün Belediyeye de ziyarette bulunmuş; Türk Ocağı, Muallimler Birliği temsilcileri ve halkın önderleri ile görüşme yapmıştır. Ayrıca Araç, İnebolu, Daday, Safranbolu, Taşköprü, Tosya ve Devrekâni'den gelen heyetleri kabul etmiştir. Burada çiftçilerle de konuşarak onlardan bilgi almış; teşkilâtlarını ve makinelerini sormuştur. Çiftçiler bu sorulara "yok" diye cevap vermişlerdir. Bunun üzerine Atatürk şunları söylemiştir:

"Ben de çiftçi olduğumdan bilirim. Makinasız ziraat olmaz, el emeği güçtür. Birleşiniz, birliklerle makina alırsınız. Senede yüz dönüm çalışacağınıza on misli, yüz misli yaparsınız. Memleketimiz çiftçi memleketidir. Henüz kesb-i istihkak etmedik Fakat ziraat memleketi olacağız. Bu da makina ile olacaktır. Çiftçiler Birliği'nin ricası üzerine Kastamonu Çiftçiler Birliği'nin reis-i fahriliğini kabul ettim. Memleketimizde yapılması lazım gelen faaliyetin hedef-i esasıyesi çiftçiliktir. Müstehlik iyi şey değil, müstahsil olalım. Milletın hakiki emelleri, nokta-i nazarı budur. Bundan hariç hiçbir şey olmaz. Bilaistisna hepimiz ona tevessüle mecburuz. Genç fikirli demek hakiki fikirli demektir."²⁴

Atatürk bu sözleriyle tarımın mutlaka makinalarla yapılmasını ve modern ziraat sayesinde çağa uyularak üretimin çoğaltulmasını istemiştir. Diğer bir konu ise birliklerin kurulmasını tavsiye etmesidir. O, tüketici değil, üretici bir toplum olmamızı özellikle istemiştir.

Belediyede esnaflarla görüşmesi sırasında şalvar, fes gibi giysilerin pahalı, beynelmilel kıyafetlerin ise ucuz ve sade olduğunu anlatmıştır. Buradaki konuşmasında kıyafet konusuna ve genel olarak medeniyetin emrettiği değişim hareketinin önemine değinmiş, bunlara uyulmadığı takdirde felaketlerle karşılaşılacağını açıklamıştır. Ziyaretçilerden bir terziye eliyle cüppeli bir esnafı göstermiş ve şalvarlı elbiseler mi yoksa beynelmilel son kıyafet mi daha ucuzdur diye sormuştur. Terzi de beynelmilel demiştir. Bunun üzerine Atatürk, "İşte görüyorsunuz ya, bu elbiseler ucuzdur, hem basittir, yerli ise pahalıdır" demiştir. Yine bir esnafa, "Fesini göster" dedikten sonra "İşte içinde takke, üzerinde abani sarık, fes. Bunların hepsinin parası ecnebi-lere gidiyor" sözünü ilave etmiştir.

²⁴ Aynı yer.

Konuşmasının bundan sonraki bölümünde değişim hareketinin esaslarını açıklamış ve şunları söylemiştir:

"Bunu söylemekten maksadım şudur: Biz her nokta-i nazardan medenî insan olmalıyız. Çok acılar gördük. Bunun sebebi dünyanın vaziyetini anlamadığımızdır. Fikrimiz, zihniyetimiz medenî olmaktadır. Şekillerimiz, kıyafetimiz tepeden tırnağa kadar medenî olacaktır. Şunun, bunun sözüne ehemmiyet vermeyeceğiz, medenî olacağız. Bununla iftihar edeceğiz. Bütün Türk ve İslâm âleminde bakın, zihinlerini ve fikirlerini medeniyetin emrettiği tahvil ve tealiye uyduramadıklarından yine büyük felaketler, ızdıraplar içindedirler. Bizim de şimdiye kadar geri kalmamız ve en nihayet son felaket çamuruna batışımız bundandır. Beş, altı sene içinde kendimizi kurtarmış isek bu, zihniyetimizdeki tebeddüldendir. Artık duramayız. Behemehal ileriyeye gideceğiz. Çünkü mecburuz. Millet vazihen bilmelidir ki medeniyet öyle kuvvetli bir ateştir ki ona bigâne olanları yakar, mahveder. İçinde bulduğumuz aile-i medeniyede layık olduğumuz medhali bulacak ve onu muhafaza ve ilave edeceğiz. Refah, saadet ve insanlık budur."²⁵

Daha sonra Vilayet binasına gitmiş ve resmî kurum yetkililerini kabul ederek kendilerinden bilgi almıştır. Burada Müftüye kisvenin tarihini sormuş ve kendisi açıklama yapmıştır. Memurlar Atatürk'ün huzuran başları açık olarak girmişlerdir.

4. Atatürk'ün İlçeleri Ziyareti

Atatürk 25-31 Ağustos 1925 tarihleri arasında İnebolu, Taşköprü ve Daday ilçeleri ile yol üzerinde bulunan Küre ve Devrekâni nahiyelerini de ziyaret etmiştir.

Atatürk 25 Ağustos 1925 sabahı saat 11'de İnebolu'ya gitmek üzere Kastamonu'dan ayrılmıştır. Küre yakınındaki Ecevit geçidinde İsmail Ağanın²⁶ otelinde bir süre dinlenmiş ve öğle yemeğini yemiştir. Bu arada refaketinde bulunan Fuat Bulca ve Nuri Conker'e şunları söylemiştir:

"Ne iyi ettik de bu seyahata çıktık. Kastamonulular, İnebolulular bizi o kadar ağırlıyor, misafirperverlik gösteriyor ki, biz bunların altından nasıl

²⁵ Aynı yer.

²⁶ İsmail Ağa, Ecevit'te otel işleten aydın bir kişidir. Kurtuluş Savaşı yıllarında İnebolu-Ankara arasında gidip gelen önemli şahsiyetler burada konaklamışlardır. İsmail Ağa bunlara özel ilgi göstermiştir. Yabancı konuklar arasında meşhur Fransız gazeteci Madam Berthe G. Gaulis bunlardan birisidir.

kalkarız, bilmem? Ben, memleketimizin her tarafını görmüştüm. Fakat bu havalıyı bilmiyordum. Halkımızın candan davet ve kabulleri ruhumu ve gönülümü inşirah içinde bırakmaktadır."²⁷

Kürelilerin coşkun sevgi gösterileri arasında İnebolu'ya uğurlanan Atatürk burada "İlk Zafer Yolu İnebolu", "Safa Geldin Gazi Paşamız" pankartlarının yazıldığı büyük taklar önünde muhteşem bir şekilde karşılanmıştır. Zafer âmillerinden kağı ve kayığı gören Gazi çok duygulanmıştır. İlçeye girişinde 25 pare top atılmış ve çok sayıda kurbanlar kesilmiştir.

Geceyi istirahatle geçiren Atatürk 26 Ağustos sabahı Belediyeye gelmiş ve başkan Hüseyin Karagülle'den çalışmalar hakkında bilgi almıştır. Burada Halk Fırkası, Ticaret Odası, Türk Ocağı, esnaf temsilcileri, kayıkçılar, kunduracılar, gümrük hamalları ile Abana ve Çatalzeytin heyetlerini kabul ederek kendilerine sorular sormuş ve dertlerini dinlemiştir. Kunduracı esnafının, sermaye birikimi sağlayarak ihracat yapmalarını istemiştir. Özellikle kayıkçılarla yakından ilgilenmiş ve onları öven sözler söylemiştir.

Daha sonra hükümet konağına gelen Atatürk burada resmî kurum mensuplarından bilgi almıştır. Adliye heyetinden en çok hangi davaların görüldüğünü, maliye memurlarından da en fazla verginin hangi kaynaktan alındığını sormuştur. Posta, telgraf, hastahane memurları ile öğretmenleri kabul etmiştir. İlçenin eğitim durumu hakkında soru sormuştur. Eğitimciler, hususî mahalle mekteplerinin kapatılmasının isabetli olduğunu söylemişlerdir. Burada gümrük, orman, duyun-ı umumiye ve Ziraat Bankası heyetlerini kabul etmiştir. Ziraat Bankası müdürüne köylüye ne derece kredi verildiğini sormuş ve "İnşaallah gelecek sene tüccara da para yardımında bulunursunuz" demiştir. En son olarak Tosya'da kurulmakta olan çeltik fabrikası mühendisini kabul etmiş ve "Sizin gibi gençler ne kadar fazla yetişirse memleketimiz o nisbette terakki edecektir" demiştir.²⁸

Atatürk bu kabullerinden sonra çarşıda bir gezinti yapmıştır. Köprü başına geldiği vakit İnebolu'nun güney tarafında yer alan yüksek tepelere bakmış ve bilgi almıştır. Bunlardan birisinin Geriş tepesi olduğu ve burada Rumların bir manastırının bulunduğu, ancak duvarlarının yıkık olduğu an-

²⁷ Mustafa Selim İmece, *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve İnebolu Seyahatleri*, Türkiye İş Bankası Atatürk ve Devrim Serisi, No 6, Ankara 1959, s. 20.

²⁸ *Açıksöz*, 29 Ağustos 1925, sayı 1446.

latılmıştır. Bunun üzerine Atatürk "Çökmüş binanın duvarları neden dursun, binanın duvarları da yıkılsa iyi olur" demiştir.²⁹

Bilindiği gibi vaktiyle kurulması tasarlanan Pontus devletinin batı sınırı İnebolu'dan başlayıp Batum'a kadar uzanıyordu. Bu sebeple Pontusçu Rumların Geriş manastırında ülkemiz aleyhine faaliyetleri olmuştur. Bundan dolayı Atatürk bu manastırın yıkık duvarlarına bile tahammül göstermemiştir.

Çok kısa bir şekilde özetlemeye çalıştığımız bu bilgilerden anlaşıldığına göre Atatürk, bütün halk temsilcileri ve resmî kurum yetkilileri ile konuşarak ülkenin meseleleri hakkında en ince ayrıntıya kadar bilgi edinmiştir. Bir başka açıdan konuya baktığımızda Atatürk Kastamonu ve çevresindeki konuşmalarında sadece kılık-kiyafet konusu üzerinde değil, ekonomiden ticarete ve tarıma varıncaya kadar bütün sahalarda fikirlerini açıklamış, yol göstermiştir.

Atatürk 27 Ağustos 1925 günü İnebolu Türk Ocağı'nı ziyaret etmiş ve burada tarihî nutkunu söylemiştir.³⁰ İnebolu halkının gösterdiği yakından çok memnun kaldığını ve Kastamonu havalisini yakından görmenin kendisi için mukaddes bir emel olduğunu ifade ederek sözlerine başlamıştır. Halkta gördüğü aydınlık, yüksek zihniyet ve inkişaf derecesini övgüye layık bulmuştur. Bunun aksini savunanlara acıdığını, bu insanların milletin yüksek emellerine yabancı kaldıklarını ifade etmiştir. Bu tür dar zihinli kişilerin milleti her çeşit gelişmeden ve yeniliklerden mahrum etmeye çalıştıklarını söylemiştir. Daha sonra, bu kadar yeniliğin şuurlu kahramanı olan bu millet medeniyet güneşinin hararetini almıştır demiştir. Çok kısa zamanda seri ve yoğun bir şekilde siyasî, idarî ve içtimâî inkılâplar yaptıklarını; şayet bunlar yapılmamış olsaydı kurtuluş ihtimalinin tehlikeye gireceğini belirtmiştir. Ayrıca milletin başında şultan bırakmanın caiz olmadığını söylemiştir. İdrak sahibi milletin, kendi vicdanında halife unvanı taşıyan gafil, cahil ve riyakârlara yer vermeyeceğini ifade etmiştir.

²⁹ Mustafa Selim İmece, a.g.e., s. 34.

³⁰ *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1925, sayı 469; *Açıksöz*, 30 Ağustos 1925, sayı 1447; *Hâkimiyet-i Milliye*, 30 Ağustos 1925, sayı 1513. Her üç gazeteye yansıyan konuşmalarda çok az bir şekilde kelime farklılıkları görülmektedir. Ancak bunlar esasa tesir edecek durumda değildir. Mahallî olması itibarıyla *Açıksöz* gazetesindeki konuşma esas alınmıştır.

Konuşmasında eğitim konusuna da değinmiş ve evlatlarımızın terbiyesinde mektep ve medrese ikiliğine katlanamayacağımızı, eğitim ve öğretimi birleştirmedikçe aynı fikirde, aynı zihniyette fertlerden mürekkep bir millet yapmaya imkân olmadığını söylemiştir.

Medeniyet konusundaki görüşlerini de açıklayan Atatürk, medenî insanların fikriyle, zihniyetiyle, aile hayatıyla, yaşayış şekliyle medenî olduğunu göstermek zorunda olduğunu ifade etmiş ve şunları açıklamıştır:

"Efendiler! Türkiye Cumhuriyetini tesis eden Türk halkı medenîdir. Tarihte medenîdir, hakikatte medenîdir. Fakat ben sizin öz kardeşiniz, arkadaşınız, babanız gibi haber vermeye mecburum ki, medenîyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı fikriyle, zihniyetiyle medenî olduğunu ispat ve izhar etmek mecburiyetindedir. Medenîyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı aile hayatıyla, yaşayış tarzıyla medenî olduğunu göstermek mecburiyetindedir. Velhasıl medenîyim diyen Türkiye'nin hakikaten medenî olan halkı baştan aşağıya kadar vaz-ı hariciyesiyle dahi medenî ve mütekâmil insan olduğunu fiilen göstermeye mecburdurlar. Bu son sözlerimi çok vazih ifade etmeliyim ki, bütün memleket ve cihan ne demek istediğimi suhuletle anlasın. Bu izahımı heyet-i aliyenize, heyet-i umumiyyeye bir sual tevcihle yapmak istiyorum. Soruyorum, bizim kıyafetimiz millî midir? Bizim kıyafetimiz medenî, beynelmilel midir? Size iştirak ediyorum hayır, hayır tabirimi mazur görünüz. Altı kaval üstü şışhane diye ifade olunabilecek bir kıyafet ne millîdir ve ne de beynelmileldir. O halde kıyafetsiz bir millet olur mu?"

Atatürk konuşmasında Turan kıyafetini araştırmaya gerek olmadığını, medenî ve beynelmilel kıyafetlerin bizim için çok cevherli olduğunu belirtmiş ve şunları söylemiştir:

"Turan kıyafetini araştırıp ihya eylemeye mahal yoktur. Medenî ve beynelmilel kıyafet bizim için çok cevherli, milletimiz için layık bir kıyafettir. Onu iksa edeceğiz. Ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kırvat, yakalık, ceket ve bittabi bunların mütemmimi olmak üzere başta siperi şemslî serpuş. Bunu çok açık söylemek isterim, bu serpuşun ismine şapka denir. Redingot gibi, bonjur gibi, simokin gibi, frak gibi. Yok, işte şapkamız diyenler vardır. Onlara diyeyim ki çok gafilsiniz ve çok cahilsiniz. Ve onlara sormak isterim: Yunan serpuşu olan fesi giymek caiz olur da, şapkayı giymek neden olmaz? Ve yine onlara, bütün millete hatırlatmak isterim ki Bizans papazlarının ve Yahudi hahamlarının kisse-i mahsusası olan cübbeyi ne vakit ve ne için ve nasıl giydiler?"

Konuşmasının devamında aile hayatına da değinmiş ve ailenin kadın ve erkekten meydana geldiğini belirtmiştir. Bu çerçevede kadınların yüzlerini örtmelerini tenkit ederek şunları söylemiştir:

"Efendiler, içtimai hayatın mebbe-i ukdesi aile hayatıdır. Aile, izaha hacet yoktur ki, kadın ve erkekten mürekkeptir. Kadınlarımız hakkında erkekler hakkında söylediğim kadar fazla izahatta bulunmayacağım. Fakat bu mevcudiyet-i ulviyeyi bilhassa huzurlarında müsamaha ile geçemem. Müsaade buyurulursa bir iki kelime söyleyeceğim. Ve siz söylemek istediğimi suhuletle anlayacaksınız. Esna-yı seyahaumda köylerde değil, bilhassa kasaba ve şehirlerde kadın arkadaşlarımızın yüzlerini ve gözlerini çok kesif ve itinalı kapamakta olduklarını gördüm. Bilhassa bu sıcak mevsimde bu tarzın kendileri için mutlaka mucib-i azab ve ızdırıp olduğunu tahmin ediyorum. Erkek arkadaşlar, bu biraz bizim hodbinliğimiz eseridir. Çok afif ve çok dikkatli olduğumuzun icabıdır. Fakat muhterem arkadaşlar, refika-i nisvanımız da bizim gibi müdrük ve mütefekkir insanlardır. Onlara mukaddesat-ı ahlakıyyeyi kuvvetle telkin etmek, millî ahlakımızı anlatmak ve onların dimağını nur ile nezahet ile techiz etmek arzusunda bulunduktan sonra fazla hodbinliğe lüzum kalmaz. Onlar yüzlerini cihana gösterebilirler ve gözleriyle cihanı dikkatle görebilsinler. Bunda korkulacak bir şey yoktur."

Atatürk, sonuca ulaşmak için gidişin zarurî olduğunu belirtmiş ve gerekirse bu uğurda kurbanlar da verilebileceğini açıkça ifade ederek şunları söylemiştir:

"Arkadaşlar suret-i mahsusada telâffuz ediyorum. Korkmayın. Bu gidiş zaruridir. Bu zaruret bizi yüksek ve mühim bir neticeye isâl ediyor. İsterseniz bildireyim ki bu kadar yüksek, bu mühim neticeye vusul için lâzım gelirse bazı kurbanlar da verelim. Bunun ehemmiyeti yoktur. Mühim olarak şunu ihtar ederim ki, bu halin muhafazasında taannüd ve taassup hepimizi her an kurbanlık koyun olmak istidadından kurtaramaz."

Atatürk İnebolu'daki konuşmasının sonunda medeniyet konusuna da değinmiş ve onun gafillere karşı çok acımasız olduğunu ifade ederek şunları söylemiştir:

"Hanım ve bey arkadaşlarım. Size malumunuz olan bir hakikatı kısa bir cümle ile tekrar arz edeceğim. Beni mazur görünüz. Medeniyetin coşkun seli karşısında mukavemet beyhudedir. O, gafil, itaatsizler hakkında çok bîamandır. Dağları delen, semalarda pervaz eden, göze görünmeyen zerrattan yıldızlara kadar her şeyi gören, tenvir eden, tetkik eden medeniyetin muva-

cehe-i kudret ve ulviyyetinde kurun-i vustaî zihniyetlerle, ibtidaî hurafelerle yürümeye çalışan milletler mahvolmaya veya hiç olmazsa esir ve zelil olmaya mahkûmdurlar. Halbuki Türkiye Cumhuriyeti halkı mütemadiyen ve mütekâmil bir kitle olarak ilelebed yaşamaya karar vermiş, esaret zincirlerini ise tarihte emsali nâmesbuk kahramanlıklarla parça parça etmiştir."

Bu konuşmadan sonra Atatürk bir saat kadar deniz gezisi yapmış ve kayakçılarla beraber olmuştur.

Atatürk 28 Ağustos 1925 günü İnebolu'dan coşkun sevgi gösterileriyle uğurlanmış ve öğleyin milletvekillerinden Mehmet Müftüoğlu'nun Devrakâni'deki çiftliğine gelmiş; burada öğle yemeği yemiş ve bir süre dinlenmiştir. Akşam saatlerinde Kastamonu'ya dönmüştür. Atatürk'ün dönüşünde vatandaşlar kendisine büyük tezahüratta bulunmuşlardır. Birçok kimse yeni şapkalar yaptırmış ve o vaziyette karşılaşmışlardır.

Atatürk 29 Ağustos 1925 günü Taşköprü'ye, 30 Ağustos 1925 günü de Daday'a gitmiş; buralarda vatandaşlarla sohbet etmiş ve resmî yetkililerden ilçelerin sorunları hakkında bilgi almıştır.

Atatürk, Kastamonu çevresindeki ikinci önemli konuşmasını Daday dönüşünde Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) binasında yapmıştır.³¹ Bugün müze olarak kullanılan yerde, önce CHF mutemedi Hüsnü Bey konuşmuştur. Atatürk burada Türk milletinde son yıllarda meydana gelen değişim ve gelişim hareketleri ile kılık ve kıyafet konularına değinmiştir. O, bu konuşmasına, Kastamonu çevresindeki insanların çok münevver ve çok geniş ve yüksek zihniyet sahibi olduklarını ifade ederek başlamış; bölge insanının yüksek anlayışının bir günde meydana gelmediğini; bunu iddia etmenin cehalet olduğunu, halkın medenî tekâmülünün doğal bir neticesi olarak ilerlemekte bulunduğunu vurgulamıştır. Bazı akılsızların halktaki bu gelişmeleri görmediklerini, oysaki halkın sağduyusuna bakılmış, ondan feyz ve ilham alınmış olsaydı hatalara düşülmeyeceğini ifade etmiştir. Hiss-i selimin akıl, mantık ve marifetin üstünde önem taşıdığına bilinmesinin yalancı âlimlerin işine gelmediğini söylemiştir. Meydana gelen eserlerden ve hadiselerden sonra milletin şuurunun sağlam olduğuna kimsenin şüphesi kalmamıştır demiş ve "şuur daima ileriye, yeniliğe götürür. Ricat kabul etmez bir haslet olduğuna göre Türkiye Cumhuriyeti halkı ileri ve teceddüde uzun hatvelerle yürümeye devam edecektir" demiştir. Asırlardan beri devam eden olumsuz

³¹ *Açıksöz*, 1 Eylül 1925, sayı 1448.

çabaların milleti uykuya daldırdığını, ancak bunun milletin şuurunu felce uğratmayı başaramadığını ifade etmiştir. Milletin gerçek eğilimlerinin aksine fikir üretenele itibar etmediklerini, bütün yapılan işlerde ilham kaynağının milletin vicdanı olduğunu ve böyle devam edeceğini; milletin sağduyusunun rehber edilerek halkın doğru hedeflere yönlendirileceğini söylemiştir.

Konuşmasının devamında, gerçek inkılâpçıların milletin ruh ve vicdanındaki eğilimleri bilmeleri gerektiğini de vurgulamış ve bu konuda şunları söylemiştir:

"Hakiki inkılâpçılar onlardır ki, terakki ve teceddüt inkılâbına sevk etmek istedikleri insanların ruh ve vicdanlarındaki temayül-i hakikiye nüfuz etmesini bilirler. Bu münasebetle şunu da beyan edeyim ki, Türk milletinin son senelerde gösterdiği harikaların, yapığı siyasi ve içtimai inkılâpların sahib-i hakikisi bizzat kendisidir. Sizensiz. Milletimizde bu istidad-ı tekâmül mevcut olmasaydı bunu yaratmaya hiçbir kuvvet ve kudret kifayet edemezdi."

Yapılmakta olan inkılâpların amacını da şu sözlerle açıklamıştır:

"Efendiler, yaptığımız ve yapmakta olduğumuz inkılâpların gayesi Türkiye Cumhuriyeti halkını asrî ve bütün mânâ ve eşkâliyle medenî bir heyet-i içtimaiye haline irsal etmektir. İnkılâbımızın umde-i asliyesi budur". Bu gerçeğı göremeyen zihniyetlerin yıkılacağını da yine "Bu hakikati kabul edemeyen zihniyetleri tarumar etmek zaruridir" sözüyle ifade etmiştir.

Atatürk, milletimizin dimağını paslandırın, uyuşturan zihniyetler olduğunu; hurafelerin zihinlerden tamamen çıkarılmadıkça hakikat nurlarının infaz edilemeyeceğini belirtmiştir. Konuşmasının devamında yalancı evliyalardan ve ölülerden yardım dilemenin uygar bir toplum için ayıp bir şey olduğunu vurgulamış ve sözü tekkelere intikal ettirdikten sonra şunları söylemiştir:

"Mevcut tarikatların gayesi kendilerine tâbi olan kimseleri dünyevî ve manevî olan hayata mazhar-ı saadet kılmaktan başka ne olabilir? bugün ilmin, fennin bütün şümulu ile medeniyetin muvacehe-i şulepûşunda falan ve filan şeyhin irşadiyle saadet-i maddiye ve maneviye arayacak kadar ibtidai insanların Türkiye camia-yı medeniyesinde mevcudiyetini asla kabul etmiyorum."

Konuşmasının bu bölümünde devletimizin yönünü göstermesi açısından son derece anlamlı ve milletimize edebiyen rehber olacak şu önemli sözleri söylemiştir:

"Efendiler ve ey millet, iyi biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müridler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru ve en hakiki tarikat, tarikat-ı medeniyedir. Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak, insan olmak için kâfidir".

Atatürk konuşmasının devamında dinle ilgisi olmayan insanların din kisvesi taşıyarak insanların önüne düştüklerini, bunların halkla temasta engel teşkil ettiklerini belirtmiş ve bu yetkiyi kimden aldıklarını sormuştur. Milletın gerçek temsilcilerinin milletvekilleri, Meclis ve Cumhuriyet Hükümeti ile mahallî belediye başkanları ve seçilmiş heyetlerin olduğunu; bunların dışında hiç kimsenin halkı temsil yetkisinin bulunmadığını ifade etmiştir. Daha sonra kıyafet konusuna değinmiş ve vakiyle bizim de millî bir kıyafetimizin olduğunu, ancak bugünkü kıyafetlerin millî olmadığını ifade ederek şunları söylemiştir:

"Her milletin olduğu gibi bizim de millî bir kıyafetimiz varmış. Fakat gayr-ı kabil-i inkârdır ki, taşadığımız kıyafet o değildir. Hattâ millî kıyafetimizin ne olduğunu bilenler içimizde azdır bile. Mesela karşımda kalabalığın içinde bir zat görüyorum. Başında fes, fesin üstünde bir yeşil sarık, sırtında bir mintan, onun üstünde benim sırtumdaki gibi bir ceket, daha alt tarafını göremiyorum. Şimdi bu kıyafet nedir? Medenî bir insan alelacayıp kıyafete girip dünyayı kendine güldürür mü? Devlet memurları bütün milletin kıyafetlerini tashih edecekür. Fen, sıhhat nokta-i nazarından ameli olmak itibarıyla her nokta-i nazardan tecrübe edilmiş medenî kıyafet iktisa edilecektür. Bunda tereddüde mahal yoktur. Asırlarca devam eden gafletin acı derslerini tekrarlamaya takat yoktur. Biz medenî insan olduğumuzu ispat ve izhar için icap edeni yapmakta asla tereddüt etmeyeceğiz."

Atatürk konuşmasının sonlarına doğru, Türk milletinin yenilikçi bir millet olduğunu, bu yolda atılmış önemli adımların bulunduğunu, ancak değişim hareketlerinde toplumun bir kesimini oluşturan kadın unsurunun ihmal edildiğini söylemiştir. O, bu konuda şu fikirleri ileri sürmüştür:

"Arkadaşlar, Türk milleti çok büyük vakalarla ispat etti ki, müceddit ve inkılâpçı bir millettir. Son senelerden mukaddem de milletimiz teceddüt yolları üzerinde yürümeye, içtimaî inkılâba teşebbüs etmemiş değildir. Fakat hakiki semereler görülemedi. Bunun sebebini araştırdınız mı? Bence işe esassından temelinden başlanmamış olmasıdır. Bu hususta açık söyleyeyim, bir heyet-i içtimaiye, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan mürekkepür. Kabil midir ki kitlenin bir parçasını terakki ettirelim, diğerlerine mü-

samaha edelim de kitlenin heyet-i umumiyesi mazhar-ı terakki olabilsin. Bir camianın yarısı topraklara zincirle bağlı kaldıkça diğer kısmı semalara yükselbilsin. Şüphe yok ki terakki adımları dediğim iki cins tarafından beraber arkadaşça atılmak ve iş, terakki ve teceddüde birlikte katı merâhil edilmek lazım gelir. Böyle olursa inkılâp müntic-i muvaffakiyet olur."

Atatürk konuşmasının sonunda kadınların kıyafetleri ile ilgili biraz daha açıklayıcı bilgi vermiş ve şunları söylemiştir:

"Bazı yerlerde kadınları görüyorum ki başına bir yemeni veya peştemal veya buna mümasil bir şeyler atarak yüzünü, gözünü gizler ve yanından geçen erkeklere karşı arkasını çevirir veya yere oturarak yumulur. Bu tavrın mana ve medlûlü nedir? Efendiler, medenî bir millet anası, millet kızı bu garip şekle, bu vahşi vaziyete girer mi? Bu hal milleti çok gülünç gösteren bir manzaradır. Derhal tashihi lazımdır."

5. Atatürk'ün Kastamonu'dan Ayrılışı

Atatürk 31 Ağustos 1925 günü Kastamonu'dan ayrılmıştır. Gelişinde olduğu gibi, ayrılışında da büyük bir kalabalık tarafından uğurlanmıştır. Gazi'nin kalabalığa hitaben "Allaha ısmarladık arkadaşlar" sözü üzerine Kastamonu Lisesi Almanca öğretmeni Cemal (Koral) Bey heyecanlı ve uzun bir konuşma yapmış; Atatürk'ün büyüklüğünden, yaptıklarından, Kastamonu'da geçirdiği sekiz günlük geziden söz etmiş ve ayrılıktan duyduğu üzüntüleri dile getirmiştir.

Cemal Beyin bu konuşmasına Atatürk kısa ve anlamlı sözlerle karşılık vermiş; halkın coşkun tezahüratından duyduğu sevinci belirterek şunları söylemiştir:

"Benim için sizden ayrılmak çok elimdir. Arkadaşımızın ifade ettiği mecburiyet-i katiye olmasaydı şimdi buradan geri döner ve çok bahtiyar olurum. Fakat emin olunuz ki, size veda için elimi uzattığım zaman bu, sizden uzaklaşmak için değil sizinle temasımı bütün ömrümde hissetmek içindir. Teminat verebilirim ki, burada bulunmadığım halde bile yine sizin içinizde imiş gibi mütehassis olacağım. Arkadaşlar. Çok yerde büyük tezahürata şahit oldum. İtiraf edeyim ki, buradaki tezahüratın şiddet-i samimiyetini çok yüksek gördüm. Buna hasseten teşekkür ederim. Bu samimiyet kitlesi karşısında ifade-i meram edebilmek çok güçtür. Bilirsiniz ki, samimiyetin lisanı yoktur. Samimiyet kabil-i ifade değildir. O, gözlerden, nasiyelerden anlaşılabilir. Size nasiyemi, gözlerimi tevcih ediyorum. Bakınız, görünüz oradan an-

layacaksınız ki kalbim çok şiddetli daraban etmektedir. Cümlenize derin bir muhabbetle veda ediyorum."

Atatürk'ün Kastamonu gezisinde ifade ettiği hususlar genel hatlarıyla yukarıda anlatılmaya çalışılmıştır. Fesin çıkarılarak atılması ve yerine şapkanın kullanılması biçimsel olarak algılanabilir. Ancak değişim konusunda da ima yeniliğe ve çağdaşlığa açık olmak gerekir.

Kıyafet devrimi ile ilgili olarak Kastamonu'nun seçilmiş olması bir tesadüf değildir. Kastamonu eski bir kültür şehridir ve özellikle Meşrutiyet yıllarında eğitim sahasında büyük atılımlar yapılmıştır. Modern okullardan olan Anadolu'daki ilk liselerden biri 1885 yılında burada açılmıştır. Yine İstanbul'dan sonra en modern matbaa Vilayet Matbaası adıyla 1868 yılında kurulmuştur.³² 1908-1918 yılları arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) ile bu cemiyetin kontrolündeki sivil toplum kuruluşları dinamik çalışmalar yapmıştır. Aynı tarihler arasında İTC'nin yayın organı olan *Köroğlu* gazetesi 485 sayı yayınlanmıştır. Bu gazete, çevreyi aydınlatma konusunda çok önemli görevler üstlenmiştir.

Bütün bunların paralelinde Kastamonu'da aydın ve aktif bir kadın potansiyelinin olduğu görülmektedir. Şehirde mevcut derneklerin kadınlar kolu her yönden övgüye değer faaliyetler sergilemiştir. Bilgili ve aydın Kastamonulu kadınlar, bu birikimlerinin eseri olarak 10 Aralık 1919 tarihinde Türkiye'de ilk kadın mitingini yapmışlardır. Üçbin dolayında kadın, İtilâf Devletlerinin kraliçelerine ve cumhurbaşkanı eşlerine işgali protesto eden telgraflar çekmiştir.

Atatürk 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak bastığında İstanbul hükümeti iş başında bulunuyordu. Millî Mücadele hareketinin henüz nasıl sonuçlanacağı belli olmadığı için halk yer yer tereddüt içindeydi. Buna rağmen 15 Haziran 1919'da Kastamonu'nun aydın insanları *Açıksöz* gazetesini çıkmaya başlamışlardır. *Açıksöz*, ilk çıktığı günden itibaren Mustafa Kemal yanlısı tavır göstermiş ve bu tavrını daha sonraki yıllarda da çağdaş ve cumhuriyetçi bir çizgide devam ettirmiştir.

Millî Mücadele'nin başlangıcından itibaren Kastamonu'daki Halvetî, Bayramî ve Mevlevî dergâhlarının postnişinleri olan din adamları Mehmet Ata Efendi, Şeyh Ziyaettin Efendi ve Amil Çelebi gibi şahsiyetler Mustafa

³² Aziz Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972*, Kastamonu 1973, s. 2.

Kemal'in yanında yer almışlardır. Hattâ bunlardan Şeyh Ziyaettin Efendi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin başkanlığını üstlenmiş; İstanbul hükümetine çekilen telgrafların altına hiç çekinmeden imza atmıştır.

Kastamonulular, deniz yoluyla İnebolu'ya gelen binlerce ton silah ve cephaneyi taşımışlardır. Eli silah tutan erkekler cephede olduğu için bu işi kadınlar, ihtiyarlar ve çocuklar yapmıştır. Açıkça söylemek gerekirse Kastamonu insanı daha baştan itibaren Mustafa Kemal Paşa ile aynı kaderi paylaşmıştır. İşte bunlardan dolayı Atatürk Kıyafet Devrimi ile ilgili açıklamalarını, onu tanıyan ve seven insanlar arasında yapmıştır. Bir taşra vilayetinde sekiz gün kalmak suretiyle Kurtuluş Savaşı'na omuz vermiş; kendisine yürekten bağlı kalmış insanlarla bütünleşmiş; onlarla aynı havayı teneffüs etmiştir.

Millî Mücadele yıllarında ülkenin bazı yerlerinde isyanlar çıkarken ve Mustafa Kemal karşıtı hareketler görülürken Kastamonu çevresinde ona tam bir destek verilmiş ve güven duyulmuştur. Öyle ki Sakarya Savaşı günlerinde ordunun Kızılırmak gerisine çekilmesi dahi düşünülmüştür. Böyle bir durumda Mustafa Kemal Paşa Kastamonu üzerinden geçmeyi plânlamıştır. Bu konuda Kastamonu İstiklâl Mahkemesi Başkanı Mustafa Necati Beye şifre göndermiş ve Kastamonuluların bu konudaki tavırlarının ne olabileceğini sormuştur. Kastamonulu gençler Mustafa Kemal Paşanın yanında yer alacaklarını açıkça ifade etmişlerdir.³³

Kastamonu insanının bu durumu ve sosyo-kültürel yapısı bilinmeden hüküm vermek yanlıştır. Bazı kişiler, Kastamonu tutucu bir yer olduğundan dolayı Atatürk'ün Kıyafet Devrimini yapmak için bu havaliyi özellikle seçtiğini ileri sürmektedirler. Bu şekilde düşünenler ne Atatürk'ü ne de Türk toplumunu yeteri kadar tanımamaktadırlar. Konu, Kastamonu hakkında yukarıda vermeye çalıştığımız değerlendirmeler ışığında ele alındığı takdirde Atatürk'ün bu havaliyi niçin seçtiği daha iyi anlaşılır. Bize göre Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nda kendisine büyük güven duyan ve destek sağlayan Kastamonu'ya, devrimlerinin en önemlilerinden birini burada yapmak suretiyle bir anlamda karşılık vermiştir. Bazılarının düşündükleri gibi tutuculuk

³³ Aslan Kaynarcağ, "İstiklâl Savaşı Günlerinde Kastamonu Gençliği, Bir Kulüp, Bir Dergi ve Öğretmenler", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu*, Aynıldız Mat., Ankara 1989, s. 125-126.

bir ölçü olarak dikkate alınsaydı, başka yerler seçilirdi. Ancak bu vesile ile şunu da ifade etmek istiyoruz ki, güzel yurdumuzun bazı yöreleri hakkında birtakım isnadlarda bulunmak bölücülüğün bir başka tezahürüdür. Milli birlik ve beraberliğimizin güçlenmesi için bu şekilde davranışlardan şiddetle kaçınılması gerekir kanısındayız.

